

2. Az élménynyújtás: a mű meghallgatás.

3. Az élmény tudatosítása, elmélyítése. Beszámoló a különböző benyomásokról, akár spontán módon, akár megadott szempontok szerint. Ezt konkrétabb, alaposabb elemzés kövesse, melynek feladata a zenei kifejezés és az eszmei mondanivaló közötti kapcsolat feltárása! Szükség esetén emeljünk ki részleteket, s azokat külön hallgassuk meg! Keressük, hogyan jelenik meg az ismert téma, hogyan változik, fejlődik tovább, s ez milyen megváltozott tartalmat jelent. Pl. Liszt *Les Praeludes*-nek témaváltozatai: hogyan lesz a tavaszi hangulat témájából a vihar, majd a harci riadó témája. A témaváltozatokban milyen a hangszerek, hangszínek szerepe? A Hunyadi László nyitányban miután megmutattuk a téma eredetét a Rákóczi indulóból (ennek eszmei meghatározó szerepe), megkeressük a téma továbbfejlesztett formáit, milyen eseményhez kapcsolódnak, s tartalmilag azt, hogyan fejezik ki. Pl. esküvői jelenet, Hunyadi László hatyúdála.

Szellemi aktivitásukat növeli, fantáziájukat még jobban megmozgatja ellentétes hangulatú művek, vagy tételrészecskék egymás mellé állítása. Pl. Muszorgszkij: Egy kiállítás képei c. sorozatból két egymás mellé állításra kitűnő kép a Bydló és a Csibék tánca. A két kép tartalmi különbsége milyen zenei eszközökkel fejeződik ki? Bánk bán: Hazám, hazám áriájának recitativóját és áriáját külön megfigyeltetjük. A recitativó a töprengő, önmagával viaskodó Bánkot mutatja be, az áriában megéri a döntés — a haza minden

előtt —. Hogyan fejezi ezt ki a két rész zenei anyaga?

Hasonlóképpen szemléletes jellemek, egyéniségek szembeállításai is. Mozart: *Varázsfuvola* c. operájában pl. a három férfi főszereplő legjellegzetesebb áriáját bemutartva (Tamino, Papageno, Sarastro) megvitattuk, milyen emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, s hogyan fejezi ki ezt a zene.

4. Az élmény rögzítése, maradandóvá tétele céljából újból megtörténik a teljes bemutatás. A tudatosítás, elemzés révén, sokoldalú megvilágításba került mű most jut igazán a zenei élmény fokára. Az ismétlés jelentőségét mutatja az is, hogy zenehallgatásnál az élmény egyik fontos forrása a felismerés öröme. Éppen ezért inkább keveset mutassunk be, de azt alaposan, és minél többször. A bemutatás anyagát elevenítsük fel a számonkérő órán, az összefoglaló, ismétlő órán! Rendezzünk időnként zenés fejtörőt, s ezzel is részesítsük őket a felismerés lelkes izgalmaiban, örömeiben.

Ezek a keretek nem sablont akarnak adni. Munkánk szépsége éppen abban rejlik, hogy szinte minden megtanítandó dal vagy bemutatott zenemű tartalma, jellege szerint más és más feldolgozási módot tesz lehetővé. Újabb és újabb ötletek, elgondolások keresése tölti meg óráinkat művészi fantáziával. S szép lesz munkánk jutalma is, ha látjuk, tanulóink számára hogyan nyílik meg a zene hihetetlenül gazdag világa, hogy személyiségük kiforrásában, s egész életük szebbé, teljesebbé tételében hűséges társuk legyen.

DR. GERÉB GYORGY

főiskolai tanár, Szeged

Pszichológiai eljárásmod a gyermeki közösség dinamikájának feltárására

KÉRDÉSFELVETÉSÜNK

A „Módszertani Közlemények” hasábjain több tanulmány foglalkozott a közösségi nevelés kérdésével. Szükségtelen tehát elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni a közösséget formáló erőket, az aktív és passzív nevelési hatások, környezeti viszonyok taglalása tekintetében. A közösségi és egyedi tényezők bonyolult kölcsönhatásából ezúttal — főképpen módszertani célból — kiragadjuk a *pajtási kapcsolatok* közösséget formáló erejének vizsgálatát.

Csoportok társas szerkezetének elemzésére *Moreno* (1) eljárásmodját kiterjedten alkalmazzák. A mi viszonyaink közepette azonban merőben új tartalommal és néző-

pontból vizsgálhatjuk csupán a gyermeki közösséget formáló közösséget. *Makarenko* (2) immár klasszikus megfogalmazása alapján azt a nézetet valljuk, hogy az egyén a közösségben, a közösség által és a közösség számára formálódik.

Ennek alapján egyetértünk *Hiebsch* és *Dannhauer* (3), valamint *Vorweg* (4) álláspontjával, akik megjelölték a szociometrikus módszer használatának lehetőségét és korlátait a mi gyakorlatunk és célkitűzéseink szemszögéből.

Az 1959–60. és 1960–61. esztendőben számunkra is lehetőség nyílt arra, hogy természetes körülmények közepette vizsgáljuk egy 10–12 éves gyermekekből álló közösség alakulását. Ezen két év alatt az egyik szegedi általános iskolában nyomon követtük az V. osztály 33 főből álló közösségének sorsát. A gyermekek közötti kohéziót, illetőleg szétválást létrehozó pajtási kapcsolatokat vizsgáltuk. Az első évben kérdéseink és személyes tapasztalatunk alapján számba vettük a gyermekek közt létesült kapcsolatokat. Az osztályfőnökkel és más pedagógusokkal folytatott beszélgetéseink, valamint helyenként orvosi és pszichológiai vizsgálatok egészítették ki tapasztalati anyagunkat. Egyszerű kérdőívünket a gyermekek mindkét esztendőben kitöltötték. A kérdőív a következő kérdéseket ölelte fel:

1. *Ki a legjobb barátod?*
2. *Ki a legjobb barátod az osztályban?*
3. *Kire haragszol a legjobban?*
4. *Ki a legrosszabb az osztályban?*
5. *Ki a legokosabb gyermek az osztályban?*
6. *Ki a legbutább gyermek az osztályban?*
7. *Kibe szeretnél hasonlítani az osztálytársaid közül?*
8. *Ha tőled függne, kit dobnál ki az osztályból?*

Egy esztendő elmúltával technikai okok következtében (tanteremhiány) megszüntették az osztályt, és a növendékeket három iskola öt osztályába szórták szét. Így módunk nyílt arra, hogy a tanulócsoporthoz tagjait megváltozott körülmények között is tanulmányozzuk.

A PUBERTÁS ELŐTTI FIÚ-GYERMEKEK TÁRSAS KAPCSOLATAI

A kapott feleletek osztályozása és százalékos kifejezése alapján fényt deríthetünk arra is, miképpen strukturalódik a pubertás előtti korban levő fiúgyermekekből álló osztályközösség.

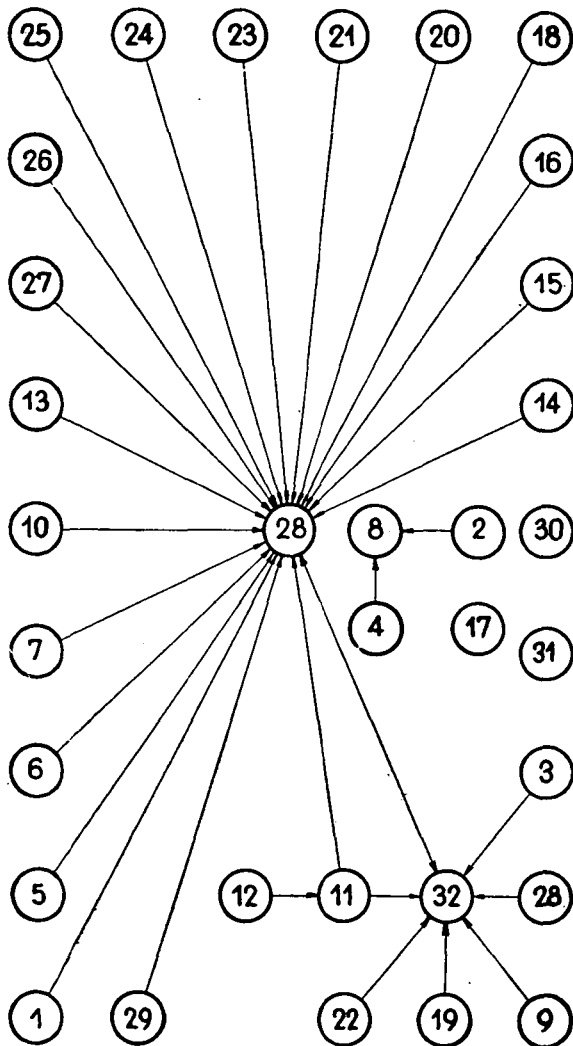
Egy gyermek kivételével (perem-gyerek) szinte minden ötödik osztályos gyermekre esett választás és tőle is kiindult az osztálytársaira irányuló kötődés. Érdekes azonban, hogy ebben az életkorban még alig akad kialakult és megszilárdult pároskapcsolat. Ennek fejlődéslelektani magyarázatát abban kereshetjük, hogy a fiúk a „játóstárs”, „szimpatikus gyermek”, valamint a „barát” fogalmának tartalmi jegyeit ekkor még nem különítik el egymástól. A közösséget formáló spontán erők, valamint véletlenül közrejátszó tényezők keverednek egymással. Ilyen esetleges körülményt jelenthet, hogy a fiúk közel lagnak egymáshoz, együtt játszanak, esetleg futball-labdájuk van.

Erre vall az is, hogy egy-egy szimpatikus gyermeket sok tanuló választ „barátjának”. Az 5. és 7. kérdésből kiderül, hogy ebben az esetben a „barát” lényegében azonos az „ideál”-l. A megvizsgált közösségben például lényegében ugyanazokat a gyermekeket jelölték meg „legokosabb”-nak, akihez hasonlítani szeretnének. Az ideál-képződés ezen jóteknony „mag” köré fonódott. (L.: a 74. oldalon levő ábrát!)

A megvizsgált gyermekek több mint 27%-a a 28. sz. gyerekre szavazott, a következő rangsorolást a 32-es kapta. A 28. és 32. számmal jelzett gyerekek egy-

másra szavaztak. Arra lehet következtetni, hogy elég megalapozott „tengely” alakult ki a két gyermek között. Mindketten kitűnőrendűek.

Makarenko találóan hangoztatta, hogy a jótékony mag aktív és konstruktív hatása a pedagógus legnagyobb segítsége. (Vö. *Geréb* [5]). Szerencsés esetben a vezetésre alkalmas mag a közösség bizalmát is élvezzi, egyúttal azonban mintegy megtestesíti magában a pedagógiai célkitűzéseket. Úgy tűnik, hogy a pedagógus-közösség nem használta fel eléggé az ebben rejlő potenciális erőforrást és nem ezen szimpa-

vikus magon keresztül hatott. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nevelői ráhatás az irányítás és meggyőzés tervszerűsége nélkül koncentrált erőt nem képviselhet. Az a tény, hogy még a „széthúzó elemek” is rájuk szavaztak, igazolják állításunkat. A nevelőknek koncentrikusan kell bővíteniük a mag hatáskörét. Mintegy mágnesszerűen kell ehhez a maghoz csatolni a helyet kereső közömböseket és a peremgyereket egyaránt.

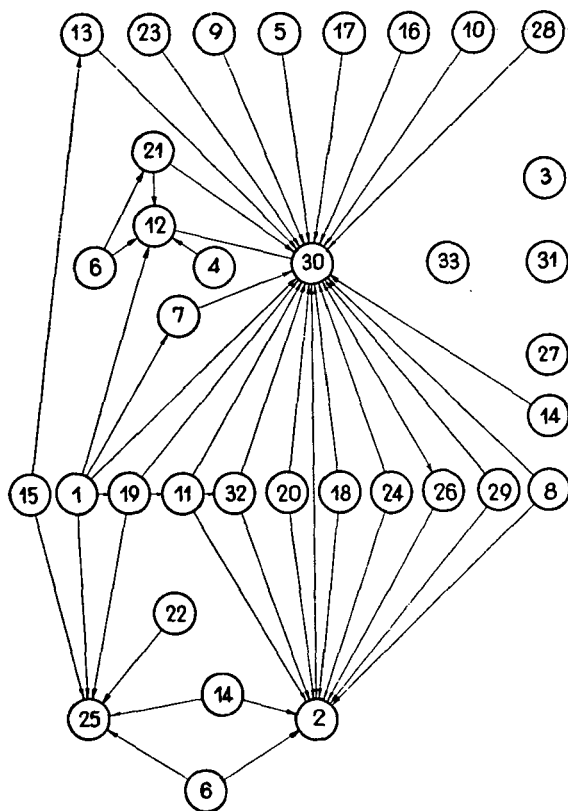
VISSZAHÚZÓ ERŐK A GYERMEKKÖZÖSSÉGBEN

A megvizsgált osztály képe jellegzetesen polarizált. A pozitív sarok mellett eléggé egységesen vélekedtek a negatív pólusra vonatkozóan is. Két gyermekkel szemben nyilvánult meg határozott ellenszenv. (L. az alábbi ábrát!)

A 8. kérdésre adott válasz és az ennek nyomán készült grafikon mintegy össze-tevőként mutatja meg az osztály véleményét; úgy szavaztak a tanulók, hogy e két gyermeknek az osztályból való eltávolítása biztosítaná az egészséges fejlődést. Ha azonban ezeket a rezultánsokat szétbontjuk vektorokra, finomabb elemzéssel köze-líthetjük meg a gyermekek véleménynyilvánításának tényezőit.

A 30. gyermek felé irányuló ellenszenv oka részint a rossz magatartás, részint pedig a hanyag tanulás. A gyermekek megállapítása szerint szemtelen tanáraival és képességeihez viszonyítva is hanyag, rossz tanulmányi eredményt ér el. Ugyanakkor osztálytársait is csipkedi, fölényeskedik. A gyermekek mintegy 52%-a vallott ellene. A rossz tanulmányi eredményt külön-külön csupán 21%, a magatartást pedig 55% nehezményezte nála. Az is kitűnt, hogy az egész osztály büntetést szenvedett el miatta.

A másik gyermeknél fordított az arány. Elsősorban az osztály tanulmányi átlá-gát lerontó hanyagságáért haragszik rá 45%, a magatartásáért kevesebb. Az osztály ellenszenvre tehát azért irányul ellene, mert nem tanul.

Van olyan gyermek is, akit butának tart a közösség, de mégsem haraguszna rá, mert jó magaviseletű, sőt szorgalmas is, csak képességei gyengék. A közösség tehát helyes erkölcsi ítélettel nem vonja felelősségre azt a tanulót, aki elsősorban önhibáján kívül ér el rossz eredményt. Meg is magyarázzák ezt a gyerekek. Az egyik esetben pl. kitűnt, hogy haláleset következtében nem tanult az osztálytársuk és a rossz tanulmányi eredményt a gyerekek mintegy „megbocsátották” neki.

A tanulmányi eredményt és a gyermekek ítéleteit összehasonlítva, érdekes képtáru elénk. Kiderül ugyanis, hogy mind a pozitív, mind a negatív pólus esetében hasonló eredményre jut a gyermekközösség és a nevelői kollektíva. Az összesített végeredményt az alábbiakban közöljük.

POZITÍV PÓLUS

Sorszám	A gy. megjelölése	Összes ráeső százalékszám	Tanulmányi eredmény
1.	28	+ 165,51	5
2.	32	+ 48,64	5
3.	19	+ 24,56	4
4.	11	+ 21,66	4
5.	31	+ 15,45	4

NEGATÍV PÓLUS

Sorszám	A gy. megjelölése	Összes ráeső százalékszám	Tanulmányi eredmény
1.	2	— 110,82	1
2.	30	— 106,95	1
3.	12	— 25,55	1
4.	25	— 32,45	1
5.	26	— 12,3	2

A KÖZÖSSÉG SZÉTBOMLÁSÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI

Az eredeti iskolában kilenc gyermek maradt. Heten folytatták tanulmányaikat a VI. osztályban, míg két tanuló osztályt ismételt. A többiek három iskolába kerültek és ott is különböző osztályba szóródtak szét.

Az új közösségekben megváltozott mind a pozitív, mind pedig a negatív pólus-hoz tartozó gyermekek helyzete. Szilárd maradt a 28. és a 32. tanuló barátsága annak ellenére, hogy útjaik szétváltak. Az egymástól elválasztott rossz magatartású gyermekek általában javítottak tanulmányi eredményükön és magatartási jegyükön. Kiderült, hogy erősebb közösségbe kerülve az osztály ereje mintegy „megfékezte” őket. Másrészt nem hatott az előítélet sem, az új helyzet új lehetőségeket teremtett számukra is.

Anélkül, hogy az eredményeket részleteznénk, megállapíthatjuk, hogy a közösség bomlasztó elemeinek erősebb csoportba történő áthelyezése mind tanulmányi, mind pedig magatartási tekintetben előnyösebb helyzetbe lendítette a gyermekeket. Ha valamely osztályba kerülve régi magatartásukat igyekeztek tovább folytatni, a feljük irányuló ellenszenv általában megfékezte őket.

Következtetések:

1. A 10–12 éves fiúgyermekek baráti kapcsolatai sokszor egyirányúak; barátságban elsősorban szimpátiát értenek.
2. A rossz magatartású és előmenetelű tanulók felismerése és értékelése a közösségben általában reálisnak mondható.
3. A pozitív eszménykép ebben a korban nem tudja még eléggé ellensúlyozni a bomlasztó csoporttagok hatását.
4. A bukás következtében új környezetbe került bomlasztó elemek az új csoport viszonylatában átalakulnak. Előnyös esetben előmenetelük közepes felé toódik, erős tanulmányi átlagú osztályban azonban az ellenszenv növekszik irányukban.
5. Az új osztályba került pozitív csoporttagok korábbi barátsága megmarad, még akkor is, ha területileg más iskolába kerülnek.
6. A korábbi „eszménykép” hamar lelohad a régi csoporttagokban, ha a befogadó-csoport erősebb, s más ideált választ.

Továbbra is figyelemmel kísérjük a volt osztály csoporttagjainak fejlődését. Hasonló vizsgálatokat végzünk más közösségekben, ipari tanulóknál, középiskolásoknál és főiskolásoknál is. Úgy gondoljuk, hogy munkánk nyomán bepillantást nyerhetünk a közösség formálódásának pszichológiai szerkezetébe.

IRODALOM:

1. *Moreno, J. L.*, Die Grundlagen der Soziometrie. Köln (1954).
2. *Makarenko, A. Sz.*, Válogatott Pedagógiai Tanulmányok, Bp. (1948).
3. *Hiebsch, H. u. Dannbauer, H.*, Der Einfluss des Prestiges auf die Urteilsbildung, Pädagogik. 2. Bh. 23–36.
4. *Vorweg, M.*, Über die Entwicklung einer Kindergruppe im Ferienlager, Pädagogik. 2. Bh. 8–22.
5. *Geréb, Gy.*, Megjegyzések a pedagógia és a pszichológia kapcsolatához I. P. Pavlov tanításának türében. Pedagógiai Szemle, 515–525 (1953).